

BATI’NIN MÜSLÜMAN “ÖTEKİLERİ”NİN HİKÂYESİ

THE STORY OF THE MUSLIM “OTHERS” OF THE WEST

ÇAĞATAY SARP*

ABSTRACT

The relationship established between the Western and Islamic societies by means of othering is based on ancient times. This relationship, which has changed in the historical duration, is now witnessing the efforts of the Western societies to exclude as well as transform the Islamic societies. The so-called legitimacy for the most of the Western interventions is achieved with the “democracy” that is owned like the West’s new religion. With the end of the empires and the establishment of nation states, most of the Muslim communities, which have not been able to fully establish unity consciousness, have lost a great deal of their rights to life on their lands with a social and political structure open to Western intervention. The other parts of these people are exposed to life in secondary human status in the West, where they had to migrate. This situation causes Muslim communities to take a total stance against the West, some of which are radicalizing and are being captured by global terrorist organizations. While the West operates its international operations on a legitimate ground, on the other hand it continues to othering and re-othering Muslim societies.

Keywords: Democracy, Terror, Nation State, Migration, Othering, Racism.

ÖZ

Batı ve İslam toplumları arasında ötekileştirme üzerinden kurulan ilişki çok eski zamanlara dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde değişim gösteren bu ilişki günümüzde Batılı toplumların İslam toplumlarını hem dışlama hem de dönüştürme çabalarına sahne olmaktadır. Yapılan Batılı müdahalelerin çoğu için sözde meşruiyet Batı’nın yeni diniymişçesine sahip çıktığı “demokrasi” ile sağlanmaktadır. İmparatorlukların sona ermesi ve ulus devletlerin kurulmasıyla beraber birlik bilincini tam olarak tesis edememiş olan Müslüman toplulukların çoğu ise Batılı müdahaleye açık bir toplumsal ve siyasal yapı ile kendi topraklarında yaşam haklarını büyük ölçüde yitirmektedirler. Bu kimselerin diğer kısmı ise göç etmek zorunda kaldıkları Batı’da ikincil insan statüsünde yaşamaya maruz kalmaktadırlar. Bu durum, Müslüman toplulukları Batı’ya karşı topyekûn bir tavır alışı iterken, bir kısmının da radikalleşmesine ve küresel terör örgütlerinin eline düşmesine sebep olmaktadır. Batı, radikalleşmesine sebep olduğu bu gruplar üzerinden bir yandan uluslararası operasyonlarını kendince meşru bir zeminde yürütürken, bir taraftan da Müslüman toplumları ötekileştirmeye ve yeniden ötekileştirmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Terör, Ulus Devlet, Göç, Ötekileştirme, Irkçılık.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Giriş

“Avrupa felsefesini yaratmış olmak şerefi İonia’lı Yunanlılara aittir” di-yordu Alman fikir adamı Alfred Weber (1998: 3). İtiraz etmenin oldukça güç olduğu bu ifadesini haklı çıkaran çok sayıda misal verilebilir. Konuyu çok dağıtmadan ifade etmek gerekirse öteden beri Avrupalılarca ortaya konulan tartışmaların ve anlatıların temellendirilmesinde Antik Yunan’a uzanan baş-vurular ve bugün dahi Avrupalılığı vurgulayan neredeyse bütün kurumlarda kullanılan Antik Yunan sembolleri Batı medeniyeti üzerinde Yunanlıların hâkim etkisini anlatmakta yeterli olacaktır. Bu minvalde, Batı’nın Antik Yu-nan mirasçılığından elde ettiği sayısız kazanımdan da bahsedilebilir. Ancak Antik Yunan’ın Batı’ya belki de en büyük hediyesi “demokrasidir”. Kimile-rine göre “her derde deva, hastalıklara şifa” bu kavram Avrupa için ab-ı hayat misali bir iksir olup, pragmatizmin doruklarına çıkmış bir medeniyetin en fazla ihtiyaç duyduğu şeye, “meşrulaştırmaya” vesile olmuştur.

Bir uzlaşma kültürünün yansıması olan demokrasi, itibarını ve meşru-laştırıcı niteliğini de buradan kazanır. Bu haliyle kendini rejim olarak kabul eden devletlere diğer topluluklar karşısında uyguladıkları şiddet hareketleri-ni ve hatta devlet terörünü dahi meşru bir güç kullanımı kapsamında sunma imkânı sağlar (Schlesinger, 1994: 41). Avrupa’nın, Püriten öğretiyi benim-semiş Avrupalıların öncülüğünde kurulan A.B.D.’nin ve her ikisinin dün-yadaki uzantılarının temsil ettiği büyük Batı imgesinin demokrasi ve terör kavramları çevresinde kurduğu netameli ilişkiyi anlamlandırmak dünyanın diğer kısmı için epeyce zor olmuştur.

Demokrasi Dindarlığı ve Paganlar

Ortaçağ Avrupası’nda kilisenin toplumla olan karanlık sömürü ilişkisini müteakip yaşanan Aydınlanma süreçleriyle birlikte din ile olan münasebetin girdiği nevroitik durum farklı düşünürler tarafından oldukça cüretkâr giri-şimlerle dışa vurulmuştur. Hatta bilindiği üzere Sanayi Devrimi ile birlik-te yaşanan dönüşüm sürecinde başta Comte, Durkheim, Spencer ve Marx olmak üzere, klasik dönem toplum bilimcilerinin büyük çoğunluğu tanrıyı toplum hayatından büsbütün çıkarma gayretindeydi. Bunu yaparken kimi tanrısız ve dünyevi bir din önermiş, kimi de çareyi toplumu tanrının tahtına oturtmakta bulmuştur. Dinle nispeten daha ölçülü bir ilişki kuran Weber ise din sosyolojisini dünyeviliği öne alan bir çizgi üzerine kurmuştur. Yeni bir toplum ve devlet yapısı üzerine fikir serdeden düşünürlerin anlatıları farklı bakış açılarıyla birlikte insanın refahı ve özgürlüğü üzerine odaklanırken,

insana ket vurduğu düşünölen geleneksel din kurumu karşısında bütöncöl veya seçici olarak ortak bir tavrı da bünyelerinde barındırıyorlardı. İşte bu tartışmalar ışığında gelişen modernleşme sürecinin daha dünyevi, daha insan merkezli bir zeminde sonuçlar doğuracağı açıkça belli olmuştur. Nitekim demokratik ulus devlet modeli de bu doğrultuda ortaya çıkan iki temel ihtiyacı karşılayacak aygıtları sunma iddiasıyla gelişmiştir. Habermas'ın (2012: 19-20) da üzerinde durduğu üzere yeni devlet modeli ilahi dayanaklarıyla meşruiyetini sağlayan eski yapının yerine laiklik ekseninde çoğulculuk ile cevap verirken, bütünleşme meselesi ise siyasi karar alma mekanizmasına doğrudan etki edebilen “devlet vatandaşlığı” ile karşılanmıştır.

Hızlandırılmış zaman çizelgesinde, henüz yirminci yüzyılın ilk çeyreği tamamlanmadan Avrupa'da imparatorlukların yerini almış olan demokrasi kalkanlı ulus devletlerin karşısında Sovyetler Birliği dışında enternasyonal yapıda ve demokrasiye geçiş yapmamış ciddi bir güç kalmamıştı. Onun da ömrü uzatmalarla birlikte ancak doksanlı yılların başına kadar sürebildi. Ve modernitenin öngördüğü ulus devlet modeliyle eşanlı olarak Batı'dan yükselen demokrasi ateşi dünyanın bütün kıtalarına yayıldı. Ancak bu yayılma kimi kez bir talebin neticesiyken kimi zaman da yeryüzünde muktedir olan Batı'nın, pagan topraklarına bu yeni dinini yayma girişimleriyle gerçekleşmiştir. Demokrasi götürmek maksadıyla gizli servis faaliyetlerinin, iç politika-kaya karışmanın, türlü yaptırımların ve ambargoların yetmediği yerde askeri müdahalelerden de geri kalınmamıştır. Haçsız haçlı seferleri yeni simgelerle tekrarlanmaya devam etmiş, Doğu'nun zengin kaynaklarını sömürmek olan asıl maksat kutsiyetini bir nebze dahi yitirmemiştir.

Yeni, Yine İrkçılık

Batı'daki eşitsizlikleri daha derinlikli olarak anlamak, orada toplumsal dönüşümün kaynağı (Sanayi Devrimi) ile dönüşümün yönü (modernite) arasındaki ilişkinin içinde mevcut bir takım çelişkileri görebilmekle mümkündür. Elbette ki bu hususta tek bir Batı imgesi üzerinden değerlendirme yapmanın yanlısına da düşmemek lazımdır. Gelişim süreçlerine bağlı olarak farklı toplumsal yapıların bünyelerinde barındırdıkları farklı gruplara ve fertlere sundukları avantaj ve dezavantajlardan teşekköl eden eşitsizliklerin toplumlara göre farklılaşmış olması gayet tabiidir. Söz konusu farklılıkların ise toplumsal yapının tarihsel inşa ve yeniden inşa sürecindeki tecrübelerin çeşitliliğinden oluştuğu söylenebilir. Bunların en uç noktasını ise Turner (2007: 25) şu şekilde ifade etmektedir: “Savaş, sınıf çatışmaları ya da göç

nedeniyle geleneksel hiyerarşilerinde bir dönüşüm geçirmeden sanayileşmeyi başaran toplumlar, eşitlikçi bir kültürden yoksun sanayi toplumları haline gelirler." Ve fakat aynı zamanda bu önermenin tersi de doğrudur demek mümkün değildir. Zira önermenin dışında kalan Batılı toplumlar da ilk teşekküllerinden günümüze değin geçirdikleri bütün gelişim safhalarında -az ya da çok- gösterdikleri etnosantrik referansları ile eşitsizlikleri besleyip büyütmektedirler.

Meseleyi daha da açılacak olursa ifade etmek lazımdır ki, ulus devlet ile birlikte anılan modernite, genişleyen sanayi sektörünün ihtiyacı karşısında sanayi şehirlerine kabul edilen göçmenler vesilesiyle kendini sorgulatan esaslı bir buhrana kapılarını açmış görünmektedir. Zira bu göçmenler sadece taşradan gelen köylülerden oluşmamıştır. Kaldı ki bu bile başlı başına bir soruna sebebiyet verirken dünyanın farklı kıtalarından gelen farklı dilli, farklı dinli işçi-köle karışımı çok sayıda insanın tesis edilen yeni toplumsal yapı içinde konumlandırılması uzun yıllara yayılan kesin bir sıkıntının, derin bir çatlağın ifadesi haline gelmiştir. Ancak bu çatlağı şimdiki hale getiren husus elbette tek başına, sanayileşen Batı'nın Doğu'dan dinamizm için devşirdiği işgücü değildir, bugün için sebep daha çok Doğu'nun yer altı ve yer üstü kaynaklarının hâkimiyeti için verilen mücadeledir. Doğu'nun Sanayileşmiş Batı'ya yönelik göç akınının bu hâkimiyet savaşlarının basit bir neticesi olduğu herkesin malumdur. Nihayetinde ise ortaya çıkan tablo ister iktisadi sebeplerle ister şiddet hareketleriyle olsun, yerlerinden edilmiş Doğulu toplulukların -çoğunlukla Müslümanların- Batı'da karşılaştıkları eşitsizlikler ve devamındaki sıkıntılardan ibarettir. Velhasıl, Wagner'in (2005) meşhur anlatısında bahsettiği gibi, modernliğin her evresinde kendini geçersizleyen tarafı, Aydınlanma hareketlerinin başlangıcından beri sloganlaştırılan eşitlik idealinin uygulamadaki düşüşü ile tekrar gözler önüne serilmiştir. Bu düşüş mutlak bir işçi sömürsü ile başlayıp etnisiteler arası eşitsizliklerle devam etmiştir. Zaman içinde sınıf sömürsü daha düşük seviyelere çekilebilmiş olsa da ilk dönemler birincil ihtiyaçlar için varlık yokluk mücadelesi veren işçi sınıfı günümüz toplumsal yapısı içinde de farklı kurumlarla kendisine ve ailesini dayatılan bir tüketim çılgınlığının, popüler yaşam modelinin peşinde ezilmeye devam etmektedir. Etnisiteler arası eşitsizlik ise kimi zaman açıkça dillendirilmeden ikiyüzlü bir şekilde, kimi zaman da yabancı düşmanlığı ve bariz ırkçılık eylemleri ile kesintisiz olarak sürüp gitmektedir. Genel itibarıyla sıra dışı gruplar ve popülist politikalarla öne çıkmaya çabalayan muhalefet liderlerinin bu konuda iktidarlara oranla daha dürüst bir tavır takındıkları görülmektedir. Avrupa'nın önde gelen ülkelerini yönetenler ve uluslararası

kurumlarda söz sahibi olanların bazıları ise söylemlerine mümkün merteye çeki düzen veriyor olsalar dahi, eylemleri Doğu'ya ve bilhassa İslam'a karşı genel bir önyargının izlerini taşımaktadır. Nihayetinde görüldüğü üzere Avrupa'ya göçün her geçen gün daha da ivme kazandığı bu hoşgörüsüzlük hali çoğu kez aşırı sağcı – ırkçı tavırlarla desteklenerek temel meselelerden biri olarak yirmi birinci yüzyılda da dünya gündeminde önemli bir yer işgal etmeye devam etmektedir.

Önceki yüzyıllarinkinden farklı olarak yirmi birinci yüzyıl ırkçılığı biraz daha karmaşık, biraz daha sinsice gelişim göstermektedir. Bu süreç bilimin bazı temel kavramlarının iğfal edildiği, kimi sosyo-politik olayların aslından farklı sunulduğu ve hatta sömürüldüğü durumlarla sürüp gitmektedir (Şeriatı, 2005: 62). Nitekim konuyla ilgili olarak Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nun (2016: 299-303) değindiği ırkçılık türlerinden biri zekâ ırkçılığıdır. Bourdieu, bu tür ırkçılığın genel olarak Fransa'daki egemen sınıfa münhasır ve doğuştan olma bir nitelikmişçesine görünen kültürel sermayeden mahrum göçmen çocuklarının, Fransız eğitim sisteminin gerektirdiği ön hazırlık ve donanımına sahip olmayışlarından sebep başarısızlıklarının zekâ seviyeleri ile ilişkilendirilmesi sayesinde yapıldığını ifade etmektedir. Çağımızda lafız itibarıyla hemen her ortamda lanetlenen ırkçılığın bu hali ise iktidarın siyasetini bilimle (psikoloji, psikiyatri yahut psikanalitik) meşrulaştırması sayesinde mümkün olmaktadır. Ve elbette bu ırkçılık açıkça dillendirilen, itiraf edilen bir ırkçılık değildir. Hatta bu, kültürel farklılıkların (ve kültürlerin farklılığının) altını çizen, onların sürekliliklerini vurgulayan, bir anlamda ırk ve ırkçılık karşısında kültürü öne alan bir modeldir. Etienne Balibar'ın (2000: 25-38) da "farkçı ırkçılık" temasıyla üzerinde durduğu bu model biyolojik izahatlarla aynı sonuca giden modern bir retorikten başka bir şey değildir. Ancak bu retorik her ne kadar yeni yüzyılın ırkçılığı diye adlandırılrsa da tamamen sonradan icat edilmiş, temelsiz bir söylem olduğu anlamına da gelmemektedir. Onun tarihi kökenlerini henüz ulus devletler inşa edilmeden birkaç asır önce imparatorluklar döneminde Doğu'nun yüksek uygarlıklarının Batı kapitalizminin ilgisini çekmeye başladığı zamanlarda bulmak mümkündür. Bu günlerde Doğu her ne kadar yüksek uygarlık olarak kabul edilmiş olsa da Batı kendi sömürüsü için haklı nedenler bulmakta sıkıntı çekmemiştir. Bu meselede Wallerstein'ın (2007: 32), "Baskı kurmak, yalnızca ilişki içinde olmanın tersine, herhangi bir kültürel denklige tahammül etmez. Baskın olanlar, kendilerini ahlaki ve tarihi olarak haklı görmeye ve sistem içinde üretilen iktisadi artığın esas sahibi olarak hissetmeye ihtiyaç duyarlar", şeklindeki tespiti gayet açıklayıcı görünmektedir.

Özgürlük + Eşitlik = “Muslim Ban”

“Rönesans – modernite” ilişkisi ile “modernite - ulus devlet” ilişkisinin birbirinin gövdesini baltalayışının resmi, Batılının özgürlük ve eşitlik peşinde yaptığı soluksuz koşusunda çıkmaz sokaklara dalması olarak nitelendirilebilir. Ancak, ortaya çıkan vahim tabloyu ulus devlet morfolojisi ile izah etmeye çalışmak da basit bir indirgemecilikten öteye geçmeyecektir. Böyle bir iddia ancak ve ancak ulus devlet ile etnosantrizm, ulus ile de etnisite arasında koşulsuz bir eşitlik bulunduğunu varsaymayı gerektirecektir. Nihayetinde ulus devletin -olduğu haliyle- rüşünü ispat için böyle bir payandaya ihtiyacı da yoktur. Bu hususta meseleyi farklı açılardan irdelemek adına Batı’daki Müslüman göçmenlerin entegrasyonu sorunu üzerine görüşleriyle öne çıkan Fukuyama’nın (2006) genel Batılı söylemin dışında farklılık yaratan bazı görüşlerine değinmekte fayda vardır. Onun üzerinde odaklandığı alanı kapsayan asıl çerçeve 20. yüzyıl Avrupalı modernleşme paradigmasının sosyal bütünleşme üzerindeki zayıflatıcı etkisi doğrultusunda şekillenmektedir. Eleştirel yaklaşımı ile ana hatlarını belirginleştirdiği çerçevenin içine ise Birleşik Devletler merkezli düşünce yapısının tezahürü, özgün bir entegrasyon modeli yerleştirilmektedir. Ve böylece Avrupa çıkışlı modernleşmenin Avrupalı olarak gelişimine bir Amerikalı itiraz ile yahut Avrupalı modernleşmeye Amerikan bir Batılılık çıkışı ile meydan okumaktadır. Şöyle ki, Müslüman göçmenlerin uyum sorunu ile ilgili tartışmaya onun temel itirazı Avrupa’daki Müslüman toplumların İslam ve ümmet algısı ile geleneksel Müslüman toplumlardaki algının birbirinden farklılaştığı ve radikal İslamcılığın özünde Batılı modernleşme paradigmasının bir tezahürü olduğu şeklinde temellenmektedir. Ve bu mesele, Batılı çok kültürcü politikaların esasında devletlerin kendi kuruluş felsefelerinde yatan etnik merkeziliğin bir yansıması olarak ilişkilendirilmekte; kültürel, etnik ve dini gruplardan ziyade fert ile ferdin hak ve özgürlüklerini öne alan bir liberal demokrasi modeli önerilmektedir. Ancak günün sonunda, meşhur “erime potası” (*melting pot*) burada da methedilerek mevzu bağlanmıştır. Ve nihayetinde ise kültür gruplarının asimilasyonu ve iktisadi hayatın idealleriyle tesis edilen ortamda fert ve vatandaş olmanın bilinciyle hayat bulan bir “sembolik milliyetçilik” alternatif olarak sunulmaktadır.

Fukuyama’nın üzerinde durduğu bu meseleyle ilgili olarak yine kendisinin de bizzat referans verdiği bir başka araştırmacı Olivier Roy (2016) tartışmayı küreselleşmenin etkisiyle ilişkilendirerek İslam’ın “yurtsuzlaştırılması” (*detrterritorialization*) kavramı üzerinden yürütmüştür. Bu görüşe göre Avrupa ülkelerine göç eden Müslümanların kendi topraklarında yaşadıkları

geleneksel İslam inancının bir radikalleşmeye yol açmayacak yerel unsurlarla bezeli olduğu, göçmenlerin beraberinde getirdikleri bu dinî hayatın veya dinî kimliğin Avrupa’da radikalleşmesi tartışılmıştır. Bu minvalde anılan radikalleşme süreci, göçmenlerin Avrupa’ya taşıdıkları -geleneksel haliyle- İslam’ın sosyal çevre içinde karşılıksız kalması yahut tepkiyle karşılanmasını müteakip kendi bağlamından kopması ile nitelendirilmiştir. Bu kopuşun küresel boyutta marjinalleşmiş bir cihatçı söylem ile içinde bulunduğu çevreye karşı sert bir tutuma dönüşümü şeklinde gerçekleştiği iddia edilmektedir. Roy’un bahsettiği bu kopuş halini daha derinlikli olarak kavramak için Giddens’in (2010: 24) modernliğin ortaya çıkışını tarif ederken kurguladığı alana, yani modernliğin tesis edildiği uzama bakmak gerekir. Yüz yüze etkileşimlerden olabildiğince uzak, namevcut kişilerin rol adlılığı ve kesinlikle düşselleşmesine yol açacak kadar kendisinden uzaklaşmış bir yörenin bilinciyle kurulan, uzaklaşanların etkileşimde bulunduğu bir sahne. Ve bu sahnede Roy’un belirttiği “yurtsuzlaştırılma” sürecindeki İslam’a bakılırken elbette bahsedilenin İslam’ın ontolojik bilgisi değil; naslarının, kavramlarının ve hayata genel bakış açısının yorumlanmasından ibaret olduğu görülmelidir.

Konuyla ilgili olarak Batı’nın İslam’a ve Müslüman toplumlara bakış açısına dair bir başka güncel misal olarak da Dublin Üniversitesi profesörlerinden Sinisa Malesevic’in (2013: 190-2) yaklaşımına göz atılabilir. Malesevic, dinî canlanmalar ve milliyetçilikler üzerine yürüttüğü tartışmasında ortaya koyduğu etkileşimler içinde İslam’a değindiği satırlarında ilk olarak, İslami canlanmanın milliyetçiliklere ve ulus devlete doğrudan cephe alışıyla diğer dinî canlanmalardan farklılaştığını iddia etmektedir. Ancak günün sonunda geldiği noktada ise “ümme” ve “hilafet” kavramlarının dikkate alınmasıyla oluşacak sosyal yapının genel olarak maddi ve manevi unsurlarındaki birliğinin bir “Müslüman milleti” ortaya çıkaracağını iddia etmektedir. Bu iddiasını da Bosna savaşında bulunduğu iddia edilen bir El Kaide üyesinin konuyla ilgili sözleriyle desteklemektedir. Oysa Müslümanlar için “ümme” kavramı üzerinden yürütülen millet düşüncesi çok öncelerden beri var olan bir yapı tartışmasıdır. Bu yönüyle Malesevic’in düşüncelerinin kadim bir temele temasla sunuluyor olmasının yanında, iddiasının oldukça sığ bir düzlemde şekillendiğini ifade etmek gerekir. Zira başka bir açıdan bakıldığında Malesevic’in tespitleri en hafif ifadeyle, maksadını aşan unsurlarla desteklenmiştir. Nihayetinde, milliyetçilikler ve dini canlanmalar arasındaki ilişki tartışılırken Batılı zihniyetin heyulası haline gelmiş bir “Müslüman” silueti sahnenin orta yerine yekvücut ve teröre teşne bir ulusmuşçasına yerleştirilmiştir. Anlatının zayıf yanlarını bezeyen talihsizliğin büyük kısmı, bağlamı

bir terör örgütü üyesinin konuyla ilgili sözleriyle destekleyerek neticelendirmesinde ve merkezden uzaklaşarak tartışmayı ağırlıklı olarak Selefi akımlar üzerinden yürütmesindedir. Tuhaftır ki insanlar, İslam dünyası üzerine fikir serdederken oldukça rahat ve kendinden son derece emin şekilde, bir çırpıda konuşabilmekte yahut çalakalem yazabilmektedir. Oysa şu veya bu şekilde söz konusu olan adı ne olursa olsun tarihi bir gerçekliğe sahip, insana dair bir değer, bir kutsiyet atfıdır. Özelde ise yaklaşık 1400 yıllık tarihi ve tahrif edilmemiş kitabı ile köklü medeniyetlerin ardındaki bir dindir. Öte yandan, nüfus olarak değerlendirildiğinde, inananlarının yeryüzünde dev bir kütleyi oluşturduğu bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Amerikalı araştırma şirketi Pew Research Center'ın (Lipka, 2017) dünyada Müslümanlar ve İslam üzerine yaptığı bir araştırmaya göre dünyanın hemen hemen dörtte biri Müslümanlardan oluşmaktadır. Ancak, sayıların ve tecrübelerin anlamı ile gerçekliği zihinlerde şekillendirenlerin bakış açıları çoğu kez aynı düzlemde yer almazlar. Nitekim birçok Batılı düşünürün yaptığı gibi Malesevic de bahsettiği konuda İslam ve Müslümanlar özelinde değerlendirme yaparken Batı dünyasınca oluşturulmuş Müslüman stereotipi üzerinden hüküm yürütmenin kolaycılığını bütüncül bir kavrayış ile yorum yapmanın zahmetine tercih ediyor görünmektedir. Müslümanlarla ilgili konularda zihinlerde oluşturulan herhangi bir inşa sürecinde bazı köklü düşüncelere (atıfsız) temasla yapılan anlatımların içerisine serpiştirilen kalıplaşmış yargılar, var edilecek öznel gerçekliği yapının hakiki bilgisinden ayrı düşürecektir. Ve düşürmüştür de. Nitekim Malesevic'in de iddiasını desteklemek için misal verirken başvurduğu, Bosna'daki savaşta bulunduğu iddia edilen kişi bir El Kaide üyesidir. El Kaide, yani Batının zihnindeki Müslüman imajını şekillendirmesi uygun görülen bir terör örgütü. Açıkçası sorgulanması gereken asıl husus, neden Bosna'daki savaş üzerinden gidildiği, neden o savaşta yaşanmış Srebrenitsa soykırımında yakınlarını kaybedenlerden birinin yahut neden Sırp militanlarca sistematik ırza tecavüzlere maruz kalmış bir kadının, onun yakının veya sıradan bir Bosnalı savaşçının misal verilmediğidir. Veya neden Türkiye'den ve başka Müslüman ülkelerden Bosna'ya yardım için giden sıradan Müslümanlardan biri değildir?

Elbette "Müslüman öteki"yi inşa ederken Batılı düşünce sadece entelektüellerinden destek almamıştır. Bu konuda evvelden beri siyasilere de yadsınamaz katkıları olduğu herkesin malumdur. Ve bu hususta 21. yüzyılın ışıldayan ismi şüphesiz ki Amerikan Başkanındır. Konuyla ilgili olarak *The Washington Post*'tan Jenna Johnson ve Abigail Hauslohner'in (20 Mayıs 2017) Trump'ın söylemlerine ve uygulamalarına dair yaptıkları haber

derlemesi oldukça dikkat çekicidir. Haberlerin hatırlattığı üzere Trump'ın kendisi başkan olmadan önce Barack Obama'yı Müslüman olmakla suçlayarak başlayıp, Müslümanları bir problem ve hastalıklı insanlar olarak adlandırarak devam ettiği seçim kampanyası içinde ABD ve Avrupa'da yaşanan terör olayları neticesinde nefret söyleminin dozajının arttığı, Müslümanlara topyekûn cephe alınması gerektiğini öngören çok sayıda açıklaması mevcuttur. Başkan olduktan sonra da aynı tavrı dozajını arttırarak sürdürdüğü çok sayıda eylemi ve konuşması ile sabittir. Bunlar arasında yedi Müslüman ülkeden sığınmacıların başvurularının peşinen ret edilmesine dair bizzat kendisinin "Müslim ban" olarak ifade ettiği icra emrini imzalaması, konuşmalarında çok defa "İslami radikal terörizm" ifadesini kullanması misal gösterilmiştir. Bu haber derlemesinde değinilenler haricinde Trump'ın 2017 senesinde Suudi Arabistan ziyaretinde İslam dünyasındaki mezhep ayrılıklarından faydalanmaya yönelik ucuz girişimi ve dünya Müslümanlarına neyi nasıl yapmaları gerektiği konusunda verdiği vaaaz ise bir başka müdahalecilik örneğidir (Fisk, 2017). CNN'den Elizabeth Landers ve James Marsters'ın (30 Kasım 2017) haberine konu olan bir başka skandal ise ırkçı bir göndermeden ibarettir. İlgilenen herkesin malumu olduğu bu haberde ise Trump'ın İngiltere'deki "Önce İngiltere" (*Britain First*) adlı aşırı sağcı partinin ikinci ismi Jayda Fransen'in Müslüman karşıtı videolarını retweet ettiği görülmektedir. 2017 Yılı'nın son günleri ve 2018'in ilk günlerinin bulunduğu tarihlerde İran'da iktidar karşıtı gösteriler yapılırken açıkça göstericilerden yana tavır koyması ve bir başka İslam ülkesinin iç meselesinden kendince yeni bir bahar arayışında olması ise bir başka akıl tutulmasının yansıması olmuştur.

Batı'nın Doğu'ya daha yakın olduğu Avrupa'da da siyaseten oldukça önemli sabıkalarla dolu bir gündem mevcuttur. Avrupa'da resmi ya da gayri resmi yabancı düşmanlığı üzerine misallerle zaman kaybetmekten ziyade Avrupa ülkelerinin taraf oldukları, Birleşmiş Milletler'in 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York protokolünden doğan yükümlülüklerini ne derece yerine getirdiklerine bakmak yeterlidir. AB ülkelerinin mülteci statüsü vermek durumunda oldukları göçmenlerin ülkelerine ayak basmalarını sağlamak adına uygulamakta oldukları "Avrupa kalesi" politikalarına bakılırsa fazlasını aramaya gerek kalmayacaktır. Bunun yanında iktidardaki Avrupalı politikacıların büyük kısmının söylem olarak evrensel insan haklarını ve demokrasiyi kutsamayı tercih ettiklerini ve Müslümanları doğrudan hedef alan açıklamalardan kaçınarak Trump'tan üslup olarak önemli ölçüde farklılaştıklarını da söylemek lazımdır. Ancak yine de Avrupa'da bu genel görüntünün haricinde Trump'ın tavırlarına benzer üslubu benimseyenlerin

sayısı da az değildir. Bu düşünceyi destekler nitelikte, *El Jazeera*'de çıkan Philip Heijmans (17 Aralık 2017) imzalı habere göre Aralık 2017'de Prag'da düzenlenen, başta Fransız Le Pen'in, bulunduğu çok sayıda Avrupalı aşırı sağcı politikacının katıldığı bir toplantıda Avrupa Birliği'nin dışında bir Avrupa inşa etmenin ve İslam'a karşı tavır almanın gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca Trump'ın göçmen karşıtı politikalarının da övüldüğü ırkçı ve aşırı korumacı bir Avrupa tahayyülü üzerinde durulmuştur.

Sonuç

Şüphesiz, küreselleşmenin gelişimiyle birlikte milli devletler ve onların meşruiyet kaynağı olan demokrasiler ciddi bir meydana okuma ile karşılaşmışlardır. Uluslararası anlaşmaların ve bağımlılıkların neticesi olarak milli devletin özerklik, meşruiyet ve sosyo-ekonomik iç politikalarındaki etkinliği konularında güç kaybına uğradığı bilinen bir vakıadır (Habermas, 2002: 27-30). Ancak gelenen noktada her şeye rağmen toplumlar için bir birliktelik hali yahut bir ortak bilinç olmadan küresel rüzgârlarda ayakta durabilmek mümkün olamamaktadır. Gerek uluslararası şirketler ya da diğer kuruluşlar, gerekse uluslararası anlaşmaların tarafları olan hâkim ulus devletler zayıf toplumsal yapıları kendi haline terk etmemekte kararlı görünmektedirler. Uluslararası tasarım, Batı'nın hedef aldığı topraklarda ayrışma üzerine çalışmaktadır. Nihayetinde görünen odur ki, bu noktadaki bilinç eksikliği iktisadi ve askeri eksiklerden daha fazla önem arz etmektedir.

Yeryüzünün Lanetlileri'nde Frantz Fanon (1994: 149) sömürge toplulukların militleşme süreci üzerine şöyle yazmıştır: "Ulusal bilinç, tüm halkın en derin umutlarının koordineli kristalizasyonu değilse, halk seferberliğinin en elle tutulur ve en dolaysız ürünü değilse, yalnızca ilkel, boş ve kırılğan bir kabuktur." Özel olarak Afrikalı sömürge topluluklar üzerinde duran Fanon söz konusu kabukta oluşabilecek muhtemel çatlakların militleşme hayali kurulan sosyal yapıyı daha mikro parçacıklara ayırabileceğinden bahsetmektedir. Aslında bu sözler sadece Afrikalı topluluklar için değil, Batı'ya göç etmek zorunda kalan birçok topluluk için -ve elbette çoğu Müslüman grup için- de anlamlıdır. Zira Sanayi Devriminin hemen sonrasında, ulus devletlerin imparatorlukların yerini almaya başladığı süreçte, yani dünyanın yeniden şekillendiği zamanlarda faydacı ve akılcı olarak pozisyon alamayan topluluklar sonrasında da kolay kolay toparlanamamışlardır. Ulus olmanın künhüne vakıf olmayıp kabilecilik yahut etnisite üzerinden yürütülen bütün yapılanma çabaları parçalanma, terk etme yahut sömürüye açık hale gelme

ile neticelenmiştir. Elbette bu cümlede, mevcut ulus devletlerin -az ya da çok- etnosantrik bir referansla inşa edilmediği iddia edilmemektedir. Mü- him olan etnosantrizme rağmen bir ulus fikrinin gelişebilmesi ve toplumun geniş kesimlerince sahiplenilebilmesidir. Bu, bir bakıma Habermas'ın (2012: 21) üzerinde durduğu, kültürel olarak tanımlanmış bir topluma ait olmaya dair bir statü, bir devlet vatandaşlığı düşüncesidir. Yani ulus devlet içinde bütünleşmeyi sağlayan husustur. Öte yandan bu, İslam'ın kültür ve kültürel aidiyetler üzerindeki belirgin etkisine rağmen birçok Müslüman toplumun yapmadığı veya yapamadığı bir şeydir. Müslüman toplumlar için yapılacak değerlendirmede başka bir ifadeyle bu, 18. yüzyıl sonlarından itibaren ağırlık noktalarının tamamen değiştiği bir dünyada Müslüman toplumların bulundukları alanda kudretlerini kaybettikten sonra yeniden birlik içinde var olmayışlarına ve yerlerinden edilmelerine sebep olan bir durumla alakalıdır. Daha önceki satırlarda da ifade edildiği üzere yerinden edilme hali şiddet hareketleri ve işgallerle olabildiği gibi doğrudan içine düşülen ekonomik buhran sebebiyle de mümkün olabilir. Böylelikle gerek sıladan kopuşla Batı'da içine kapanan, gerekse Batılı iğdiş edici tutumlara tepkiyle radikalleşen yahut doğrudan Batılılarca terörize edilmiş gruplarla simgeleştirilen yeni bir "Müslüman öteki" yaratılmıştır. Yenidir, çünkü Batı'nın İslam ile temas ettiği ilk günden itibaren başka "Müslüman ötekiler" de olmuştur. Ancak yeni ötekiyi öncekilerden farklı kılan ise istikametidir, yüzünü döndüğü yöndür.

Benedict Anderson'un (2011) meşhur anlatısında yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu küçük gruplar dışında bütün cemaatlerin aslında sadece hayal edilmiş olduklarından bahsedilmektedir. Öyleyse, modernizmin toplum modeli olan ulusların da hayal edilmiş cemaat niteliği üzerine düşünülecek olursa belki sorun biraz daha sakince ele alınabilecektir. Elbette bunu yaparken hayal edilmiş olan yapının yok sayılan ile aynı anlamı taşımadığı ve daha çok sevgi hissi üzerine kurulu milliyetçiliğin tarihi mukadderat çizgisinde ele alınmasına karşılık öteki üzerine kin ve nefret söyleminin ardındaki ırkçılıkla karıştırılmamasının gerekliliği üzerine ikaz da hatırlanmalıdır. Böylece kendiliklere atfedilen kutsiyetlerin yahut aşağılamaların mesnetsizliği daha basitçe anlaşılabilir. Ancak bugün, bilhassa Aşağı ve Yukarı Mezopotamya'da siyasi istikrarsızla beraber seyreden çatışmalar, yoksulluk, zorunlu göç, kan ve ölüm her geçen gün biraz daha sıradanlaşmaktadır. Bu süreçte kurulan göçmen ağlarının bir ucu batıdaki topraklara atılırken, radikalleşen grupların hedefi de elbette yine bu topraklar olmuştur. Atılan her adım adeta yeni bir soruna yol açmıştır. Doğu'da Batı'ya yönelik kesin bir güvensizliğin, Batı'da yabancı düşmanlığının ve İslamofobik tutumun

gitgide yükseldiği, Doğu ile Batı'nın birbirinden anbean uzaklaşmasına şahit olunan bu dönem, diğer yandan da insanlıktan topyekûn bir kopuşun izlerini taşımaktadır. Durumu daha vahim kılan da eşanlı olarak yüzleşilecek bir cezanın var olmadığını gören insanoğlunun işgal ettiği yeryüzüne bir salgın hastalık gibi yayılmış olan vurdumduymazlık halidir. Nitekim tabiata karşı yapılanların sonucunda küresel ısınmayla dünyanın felaketine yol açılırken, Antartika'dan büyük buz kütlelerinin kopuşu seyredilip nasıl hiçbir önlem alınmıyorsa, insanlıktan kopuş da öyle seyredilmektedir. İronik olan ise, herkesin aynı geminin yolcusu olmasıdır.

Kaynakça

- ANDERSON, B. (2011). *Hayali Cemaatler – Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.
- BALIBAR, E. (2003). "Bir 'Yeni-İrkçılık' Var mı", *İrk, Ulus, Sınıf- Belirsiz Kimlikler*, çev. Nazlı Ökten, ed. Immanuel Wallerstein, Etienne Balibar, Metis Yayınları, İstanbul.
- BOURDIEU, P. (2016). *Sosyoloji Meseleleri*, çev. Filiz Öztürk, Büşra Uçar, Mustafa Gültekin, Aslı Sümer, Heretik Yayınları, Ankara.
- LANDERS, E., MASTERS, J. (30 Kasım 2017). "Trump Retweets Anti-Muslim Videos", CNN. (Erişim: 31.12.2017). <http://edition.cnn.com/2017/11/29/politics/donald-trump-retweet-jayda-fransen/index.html>
- GIDDENS, A. (2010). *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FUKUYAMA, F., "Identity, Immigration, and Liberal Democracy", *Journal of Democracy*, v. 17, n. 2, p. 5-20, The Johns Hopkins University Press: Baltimore, Maryland. (Erişim: 27.10.2017) <https://muse.jhu.edu/issue/10568>
- HABERMAS, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, çev. Ali Özcan, Bakış Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, J. (2012) "*Öteki*" Olmak, "*Öteki*"yle Yaşamak – Siyaset Kuramı Yazıları, çev. İlkur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- FISK, R. (21 Mayıs 2017). "Donald Trump's Speech to The Muslim World Was Filled With Hypocrisy And Condescension", *Independent*. (Erişim: 29.12.2017). <http://www.independent.co.uk/voices/donald-trump-saudi-arabia-muslim-speech-a7747856.html>
- HEIJMANS, P. (17 Aralık 2017). "Europe Far Right Hails Trump, Slams EU, Islam, Migrants", *Aljazeera*. (Erişim: 30.12.2017). <http://www.aljazeera.com/news/2017/12/europe-hails-trump-slams-eu-islam-migrants-171217152352526.html>
- KOYUNCU, A. (2015). *Kentleşme ve Göç*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.
- MALESEVIC, S. (2013). *Nation-States and Nationalisms*, Polity Press, Cambridge & Malden.
- LIPKA, M. (2017). *Muslims And Islam: Key Findings In The U.S. And Around The World*, Pew Research Center. (Erişim: 31.12.2017). <http://pewrsr.ch/2s2KmpU>

- ROY, O. (2016). *Küreselleşen İslam*, çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları: İstanbul.
- SCHLESINGER, P., (1994). *Medya, Devlet ve Ulus*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ŞERİATİ, A. (2005). *Medeniyet ve Modernizm*, çev. İsa Çakan, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul.
- JOHNSON, J., HOUSLOHNER, A. (20 Mayıs 2017) "I think Islam Hates US: A Timeline of Trump's Comments About Islam And Muslims", *The Washington Post*. (Erişim: 30.12.2017). https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2017/05/20/i-think-islam-hates-us-a-timeline-of-trumps-comments-about-islam-and-muslims/?utm_term=.3e60d56984a1
- TURNER, B. (2007). *Eşitlik*, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara.
- WAGNER, P. (2005). *Modernleşimin Sosyolojisi*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- WALLERSTEIN, I. (2007). *Avrupa Evrenselciliği - İktidarı Retoriği*, çev. Sinan Önal, Aram Yayıncılık, İstanbul.
- WEBER, A. (1998). *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar, İstanbul.